

Бикова Т. В.

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА «НІЧ ІЗ ПРОФІЛЕМ ЖІНКИ»: ІРОНІЯ, МІСТИКА ТА ІНТЕЛЕКТУАЛІЗМ

У статті авторкою досліджується питання жанрового розмаїття прози сучасного українського письменника Володимира Даниленка. Для читача і літературознавців постмодерні романи письменника цікаві тяжінням до жанрових модифікацій, експериментуванням, прагненням поєднати у межах традиційного романного жанру ознак сучасного елітарного і масового письма, що відповідає на актуальні запити сьогодення і стимулює до роздумів. Романне письмо глибоко інтелектуальне, спрямоване на осягнення екзистенційних глибин буття людини.

Основним завданням літературознавчої статті є характеристика жанрових особливостей роману Володимира Даниленка «Ніч із профілем жінки» – інтелектуалізм, іронічність та ознаки містичного; розкриття жанрового новаторства та експериментальності прози письменника. Визначено, що роман «Ніч із профілем жінки» в авторській інтерпретації має риси містичного, інтелектуального, філософського та іронічного роману. До категорій містичного належать: наявність таємниці, зображення людини у стані афекту, інтрига, події відбуваються вночі або ввечері, раптова поява об'єкта страху, страх як психологічна реакція організму людини на зовнішні подразники, описи містичної жінки, яка ховає своє обличчя тощо.

Риси інтелектуальної та філософської прози у творі – це прості життєві проблеми героїв, описані у творі, на фоні показу радянської дійсності, філософські роздуми головного героя роману над сенсом буття, місцем людини у світі. Саме у присвяті до роману схована глибока філософська та інтелектуальна істина – гра змінює кожного персонажа.

Зазначено, що іронічність – риса індивідуального стилю В. Даниленка. У романі вона присутня у текстовій площині, показі героїв, на жанровому рівні: традиційні жанрові характеристики подаються із гумором (опис потойбіччя, чистилища, раю). Зроблено висновок про присутність у романі ознак іронічного, містичного та інтелектуального твору.

Ключові слова: жанр, постмодернізм, сучасний український постмодерний роман, Володимир Даниленко, стиль, іронічність, інтелектуалізм, містичність, проза, гра.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного постмодерного роману в українській літературі характеризується експериментуванням авторів на всіх рівнях літературного тексту композиційному, стилістичному, мовному, жанровому тощо. Це є свідченням того, що сучасні автори продовжують тенденцію щодо творчого осмислення та інтерпретації усіх рівнів екзистенції людини, її формування психологічних домінант, стосунків із навколишнім середовищем. Художній твір залишається бути людиноцентричним, а романний простір дає змогу втілити найсміливіші авторські задуми у площині змісту та форми тексту, залишитися у межах цього жанру і водночас розширити його шляхом подолання усталених жанрових законів.

Володимир Даниленко у напрямі експериментування у жанрі постмодерного роману займає чи не перше місце: кожен із його творів – свідомо

створений текст, що містить ознаки декількох жанрових різновидів. Для літературознавців цікавий формат створення такого художнього твору, прагнення поєднати у межах традиційного романного жанру розмаїтих ознак сучасного елітарного і масового письма, що відповідає на актуальні запити сьогодення, а читача стимулює до активних роздумів. Це твори, які зацікавлюють з першої сторінки, акумулюючи у собі «досконале вміння оповідати людські історії, приперчуючи їх добре витриманою інтригою та водночас насичуючи ненав'язливим дидактичним сенсом» [3, с. 427].

Кожен із його романів характеризується оригінальними жанровими особливостями, автор у межах «традиційних» ознак постмодерного роману експериментує з жанром, іронічність присутня не тільки у тексті роману – іронізує автор на стильовому і жанровому рівнях. Водночас його

проза глибоко інтелектуальна, спрямована на осягнення екзистенційних глибин буття людини: «Ми у своїй творчості за людину в її різноманітних екзистенційних вимірах, за людину звичайну і водночас незвичайну, індивідуальну – з її правдою і кривдою, добром і злом, сподіваннями і тривогами...» [2, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературні здобутки В. Даниленка постійно високо оцінюють критики і науковці, характеризуючи приналежність до Києво-житомирської прозової школи, тісний зв'язок із художньою екстетикою В. Шевчука, основні ознаки його прози як експериментальному і на жанровому рівні. Серед дослідників прози: О. Бровко, Н. Гудована, Н. Завертлюк, Н. Козачук, М. Лаврусенко, П. Майдаченко, Н. Осмак, Я. Поліщук, В. Степанищенко, Т. Сушкевич, Г. Цимбалюк, В. Шнайдер, Н. Яблонська та ін. У критичних матеріалах вони відзначають експериментування, жанрове новаторство у поєднанні різних жанрових категорій у межах традиційного романного канону. Однак, роман «Ніч із профілем жінки», написаний 2020 р., не ставав предметом дослідження саме з позиції жанрології. Викликає наукове зацікавлення експериментальна спроба поєднання у межах романного жанру ознак інтелектуальності з іронією та містичністю.

Мета роботи – дослідити і охарактеризувати жанрові особливості роману Володимира Даниленка «Ніч із профілем жінки» – інтелектуалізм, іронічність та ознаки містичного; розкрити жанрове новаторство та експериментальність прози письменника.

Виклад основного матеріалу. Серед термінології авторського жанрового визначення роману «Ніч із профілем жінки» на особну увагу заслуговують наявність ознак містичного роману-детективу. Містичності у творі додає саме розслідування підлітків, насичене елементами горору і містики: у селі Туровець відбуваються події, які ніяк не піддаються нормальній раціональній логіці: містична невидима жінка у чорному плащі майже щоночі лякає мешканців. Як наслідок – вони змінюються, і що парадоксально (водночас присутній тут елемент іронії. – Т. Б.) – у кращу сторону. З одного боку, наявний елемент класичної «страшилки» для підлітків про містичну Жінку, сюжет із багатьма зустрічами і ляканням, з іншого – у містичне тло включається елемент іронічної гри, де читач разом із автором, який відкрито грає із ним, стаючи то оповідачем-підлітком, то старшого віку, а то й розповідачем-спостерігачем (автор включає у твір різні наративні площини). І вже із цієї пози-

ції відбувається споглядання на всі «містичні» події і знову-таки з елементом іронії.

Як у традиційному горорі, опис несподіваної першої зустрічі із містичною Жінкою поданий через емоційний стан головного героя: «...Хтось доторкнувся до мого плеча, і я здригнувся. Переді мною стояла висока худа жінка в темному плащі. Насунутий на очі капюшон затуляв обличчя. ... Я не бачив ні очей, ні губ, ні підборіддя. Замість обличчя виднівся темний отвір, ніби переді мною була глибока нора... Жінка подалася до мене ближче, і мене охопив страх» [1, с. 13]. Страх у творі матеріалізується через описи станів героїв, їх внутрішні почування. Страх стає одним із реально діючих персонажів, адже саме знаходячись у цьому стані, людина робить перші кроки до змін у власному житті або навіть через страх людина перероджується. У творі автор починає говорити про моральні чесноти людини, яким чином кожна особистість може змінитися на краще. Особливістю появи таємничої Жінки у плащі є те, що вона лише своєю появою приводить до моральних змін: під її вплив потрапляють ті мешканці села, які мають гріхи – є агресивними, розпусними, брехливими, лінивими, пихатими, байдужими тощо. Під кожен гріх автор детально подає історію життя персонажа, опис обов'язкової і несподіваної зустрічі з Жінкою і зміни, які відбуваються у житті людини після цього. Зустріч стає для кожного фатальною, сповненою неймовірного страху і є каталізатором подальших змін.

Опис у стані афекту кожного героя автор подає за певною структурою, у якій простежуються елементи певної гри-«лякалки»: раптова поява об'єкта страху, страх як психологічна реакція організму і події з цим пов'язані, наслідки страху для персонажа. Містичності твору додає той факт, що всі події відбуваються вночі або ввечері, автор навмисне зображує героїв у найбільший момент страху, коли вигляд Жінки спричиняє розвиток їхньої уяви: «Його охопили страх і відчай, по всьому тілу виступили сироти. Тінь своєю порожнечою зазирнула Аркадьові в душу, і він побачив перед собою прірву. Відчув, що перед ним розверзається земля, і край, на якому він стоїть, сунеться вниз. А коли зібрав усю свою волю, щоб чинити опір, тінь по-котячому нявкнула й зашипіла, а його ноги почали рухатися окремо від свідомості» [1, с. 25]. Наслідки страху для всіх героїв – парадоксальні, адже страх стає каталізатором змін кожного героя.

У творі присутні такі ознаки містичного жанрового тексту: постійні натяжки, тримання в інтризі читача і опис страху героїв, які бачать Жінку. Також

постійно подається опис самої Жінки із «холодними руками», її зовнішність: «темна хустка під капюшоном, з-під якої зяяла моторошна порожнеча», у неї «пронизливий крик», її поява асоціюється із дивними подіями у житті людей. Водночас інтрига тримається і за рахунок гри: граються всі, починаючи від дітей у дитячу гру, Жінка із своїми «жертвами», а найголовніше – автор з читачем. Він то наближає до розгадки таємниці, то навмисне віддаляє розуміння того, хто це може зробити. При чому відбувається це в іронічному ключі: поряд із містичними подіями відбуваються й інші, не менш важливі події у житті підлітків: Автор описує їх розваги, захоплення, перше кохання, товариську вірність і зраду, перебування у школі. Все це створює картину життя підлітків, які перетворилися на детективів у пошуках розгадки таємниці нічної Жінки. На перший погляд – це їхнє буденне життя, думки і ставлення до подій, водночас автор невимушено натякає читачеві, що розгадка таємниці поряд, навіть натякає на того, хто несподівано стає причетним до Жінки у фіналі твору: весь час цей герой поряд із оповідачем, весь час бере участь у розслідуванні таємниці, і водночас його світ є закритий для інших, у всіх своїх справах він поступає алогічно. Тобто він також грається у «моранку» з іншими підлітками, дорослими, заплутуючи їх, тим самим перетворюється на Жінку. Однак не мовчить, а дає натяки, як у розмовах, так і у ситуаціях, що створює навмисне: «Борик притулив до губ вказівного пальця і владним жестом наказав, щоб ми зупинилися. А сам тихо підкрався до дороги, і коли був від мотоцикла на відстані стрибка, на вулиці раптом хтось дико закричав... – Ти так добре копіюєш голос нічної жінки! – захоплено сказав я Першку» [1, с. 68]. У процесі розгадування таємниці цей герой починає багато висловлюватися і давати натяки своїми діями та вчинками.

Автор також постійно натякає читачеві, що саме з Бориком пов'язана якась таємниця. Однак найбільше цих натяків відбувається під призмою іронії. Наприклад, історія відвідування пізнього сеансу оповідачем Редькою про хоробрих індіанців. Редька уявляє себе головним героєм і пророкує події, які пізніше дивним чином матеріалізуються у реальному житті: «Я – річковий камінь, якого течія відірвала від скелі й прибила до твого берега, – кажу Натці. – Ти навчила мене розуміти Борика і гру на Першківській вулиці, де будь-якої миті тебе можуть догнати не безжальні свинцеві кулі блідолицих, а холодні руки нічної жінки. Зустріч з тобою зробила мене щасливим, бо я від-

чув твоє кохання, але мені пора. Гра у моранки закінчилася! Я вирушаю на війну!» [1, с. 57]. Під впливом сеансу Редька в уяві переносить всіх своїх друзів на екран фільму, однак розуміє, що якраз Борик стає найбільшим зрадником, а у боротьбі за свободу індіанців сам змагається зі зрадником, отримує кулю і вмирає.

У реальному житті «гра у моранки» триває і до останньої сторінки, читач, отримавши всі докази, ключі до розгадки, натяки, не може до кінця упевнитися, хто саме є ініціатором «моранки» – Борик чи хтось інший. Іронічності додають ситуації, в які потрапляють герої: наприклад, «облава», влаштована після нічного сеансу в кінотеатрі директором школи та вчителями найбільш запеклих порушників, «класичний допит» свідків у стилі колишнього НКВС, який влаштовують заїжджі «сищики» Інна Цимох та Іван Замора, лякання голим Костем Базилишним дівчат, невдале залицяння Вічі до Єви Розпутної, спокушання їжею Гандзі Скороход тощо. Описуючи Борика, згадуючи про його характер. Оповідач постійно наголошує на посмішці героя, іронічній інтонації, з якою він постійно спілкується з іншими мешканцями села, незалежно від віку. Тобто він є персонажем іронічним, вигадливим, постійно причетним до гри і водночас він є тією людиною, що тримає від себе всіх на відстані, нерідко філософствує щодо тих чи інших моральних чеснот. І саме у його постаті гра стає інтелектуальним тлом роману, провідною характеристикою.

З інтелектуальною прозою роман «Ніч із профілем жінки» єднає насамперед порушена проблематика, що стосується місця людини, її чеснот у суспільстві, роздумів про готовність людини переоцінити власне життя, врахувати помилки і почати жити «з чистого аркуша». Саме у присвяті до роману схована глибока філософська та інтелектуальна істина – гра змінює кожного персонажа, зображеного у творі. Більшість героїв, які зустрічаються на сторінках роману (а це тільки дорослих історій зустрічей із нічною жінкою близько 30! – Т. Б.) у процесі гри змінюються, «очищуються» від своїх «гріхів», саме завдяки діям нічної Жінки отримують шанс на нове життя і нове своє призначення. Однак автор іронічний і у цьому: у творі залишаються незмінними ті персонажі, які так чи інакше уособлюють «радянську систему», випадають поза простір села Туровець, які не піддаються магії нічної Жінки – це прагматична журналістка Інна Цимох, «ввічливий чоловік», представник КДБ Іван Замора та психічно неврівноважений директор школи Кость Денисюк.

Саме вони стають «вершителями» каральної системи у Туровці, вчиняють офіційне розслідування і за їх рішенням родина Борика залишає назавжди село. Питання щодо їхнього покращення моральних чеснот залишає письменник відкритим.

Зазначимо, що у своєму дотриманні канону жанру інтелектуальної прози В. Даниленко також іронічний. Так, у тексті твору відсутні використання цитат або афористичних тверджень відомих особистостей, натомість із багатьма видатними людьми один герой Лука Великоборець таки зустрічається. Історичні факти з біографій відомих людей також подаються словами героя у доволі цікавій формі. Із властивою авторові іронічністю він подає історію перебування Луки у раю. В. Даниленко подає власне бачення Едемського саду як місця-пансіонату, де відпочивають на різних рівнях чимало відомих праведних людей. Серед мешканців «пансіонату» опиняються ті, які, як вважає В. Даниленко, пройшли у своєму житті випробування любов'ю. Усього 7 уявних рівнів, або «ліній». На першому рівні – «зразкові батьки, які багато вклали у виховання і розвиток своїх дітей, та приємні, життєрадісні люди, які нікому не робили зла», на другому – відомі реформатори, які зіграли велику роль у розбудові своїх держав. На третьому рівні серед закоханих герой зустрічає Данте і Беатріче, що це саме вони читач здогадується із натяків, напів розгадок. Тобто стає зрозуміло, що читач має бути інтелектуалом, знавцем історій про відомих людей, щоб відгадати авторську загадку, вирішити головоломку: хто це такий? Лука Великоборець за задумом автора не знає, яких відомих особистостей він зустрічає на різних рівнях раю, а опис їхньої зовнішності подає своїми словами. Так, на четвертому рівні серед відомих письменників, режисерів, акторів, композиторів тощо Лука зустрічає сумну дівчину: з опису її долі і нещасливого зрадливого кохання читач здогадується, що це Маруся Чурай.

Випадково підслухавши розмову поважного пана із дівчиною, в якій подаються певні подробиці життя, пов'язані із істеричною дружиною, яка за будь-яких обставин стріляла із рушниці, читач-інтелектуал має упізнати Панаса Мирного. А на п'ятому рівні серед філософів він має вгадати Бердяєва та Сковороду, які спілкувалися з приводу потрібності кохання і вчинку, що зробив Григорій Сковорода, коли утік з-під весілля. Серед представників шостої лінії знаходяться релігійні діячі та справедливі правителі, саме серед них – найупізнаваніший індійський державний діяч Магатма Ганді як автор філософії ненасильницького опору.

Якщо з іншими мешканцями раю Лука не спілкується, то навпаки з Ганді у них відбувається розмова, сповнена глибоко філософського змісту: «Зразу відчувається, що маєте почуття гумору, – підморгнув йому я, завваживши його босі ноги на сріблястій плитці, ніби він щойно вийшов із душової kabini. – Якби в мене не було почуття гумору, я б здурів, – усміхнувся голомозий чоловік і гукнув мені навздогін: – Знайди мету, а все інше для неї знайдеться.» [1, с. 166].

Загальновідома філософська істина, промовлена в уяві героя стає афористичним висловлюванням, яке скеровує не тільки життя Луки Великоборця, а інтуїтивно проєктується на долю мешканців села Туровець. Водночас цією розмовою автор підкреслює важливість гумору у житті людини, пояснює тим самим і власне ставлення до дійсності – через іронію і гумор легше сприймати всі негаразди у житті, а результати гарних подій і зустрічей тим більше по-філософськи оцінювати з позиції гумору та іронії. Саме висловлювання про мету життя сприяє вибору Луки, коли він опиняється на сьомій лінії перед Ісусом Христом. І тут іронічність автора зникає: герой має зробити вибір у житті – вічно жити у любові у раю поряд із Христом або повернутися у земне життя до матері, відчути її любов, неспокій, турботу і не мати повернення у рай. У виборі Лука послідовний і упевнений: «І я пішов, не озираючись, на голос матері через цей сад, який пахтів ароматом квітів і бринів чарівною музикою, через сад, у якому забули про всі свої земні турботи щасливі люди, що вже нікуди не спішили й ні про що не переживали» [1, с. 168]. Автор підтримує свого героя, його позиція також незмінна: найвище щастя у житті – це жити поряд із людиною, яка тебе любить, переживати разом із нею неспокій, відчувати її піклування і турботу. У цьому відчувається глибокий авторський інтелектуалізм, його бачення світобудови: рай у ньому існує, але той світ немає усього спектра емоцій, що означає мета життя.

По-філософськи серйозним стає автор, коли центральний герой Борик виголошує певні істини, яких він дотримується. У своїх роздумах і міркуваннях Борик також наближається до істини, яку проголосив Магатма Ганді в уяві Луки: «У кожної людини є своя місія, заради якої вона прийшла у цей світ» [1, с. 123]. Оповідача вражає логічність і послідовність суджень Борика, а його постать порівнюється із священником Мацьком, який промовляє проповіді. Така поведінка підлітків не дивує, а його промови сприймаються як якість логічне пояснення того, що відбувається у селі.

Однак саме Редька пояснює таку «дорослість» Борика, розповідаючи його історію порятунку від загибелі наприкінці твору перед розгадкою таємниці нічної Жінки. Знову-таки у стилі Даниленка із нашаруванням іронічності про запалення легенів від переохолодження, клінічну смерть, знаходження у стані напів існування, його роздуми про сенс буття людини: «...цей світ не міг виникнути сам по собі. Ми повинні більше слухатися свого голосу. Він десь тут, – приклав руку до грудей. – Цей голос живе в кожному з нас, хто не розлучився його слухати. В тебе він теж є. Тільки ти не хочеш його чути» [1, с. 195].

Саме у лікарні після перенесеної клінічної смерті Борик висловлює своє припущення про особливу свою місію на цьому світі: «Коли я опинився там, звідки не повертаються, то почав звертатись до всіх сил і просити їх, що коли залишусь живий, то буду робити все, аби люди стали кращими в Туровці і у всьому світі» [1, с. 196]. І відповідно до традиційної теорії народної казки, якщо щось пообіцяєш заради життя, треба цю обіцянку виконувати, Борик обирає покращення моральних якостей односельців за мету свого життя.

У реалістичному дусі автор відтворює судилище, яке влаштували представник КДБ Замора і директор школи Денисюк, Борику та Редьці, під час якого Редька відмовляється від Борика, перелякавшись дій Замори. Прихована іронія виявляється під час опису цього моменту – вона нагадує біблійну історію про те, як Ісус Христос передрік апостолові Петрові, що він тричі відречеться від нього допоки заспівають півні, адже незадовго до свого демаскування таку долю передрікає Редьці

сам Борик. Відкрита авторська іронія над діями і вчинками представника КДБ виявляється у словах Замори, які він промовляє у стані афекту про радянську владу: «Це називається реакційна тоталітарна секта з авторитарним лідером, що виконує деструктивну роль у суспільстві... Та колорадський жук не зробив стільки шкоди, як ти! ... За п'ятдесят один рік радянська влада викинула стільки коштів і людських ресурсів, щоб видерти тут Бога з людських голів, а Першко за один сезон звів усю роботу нанівець» [1, с. 220]. Відкрита іронічність автора над радянською дійсністю змінюється констатацією факту: Борику та його родині пропонується вибір: швидко виїхати за межі села на інше місце проживання або Борик потрапляє за свій антирадянський вчинок до колонії малолітніх злочинців. Таким чином авторська іронічність закінчується там, де «спрацьовує» вирок радянських каральних органів, і отримує свій вияв безпосередньо в історіях мешканців села.

Висновки і перспективи дослідження. Роман В. Даниленка «Ніч із профілем жінки» є свідченням авторського експериментування сучасного постмодерного роману. У межах загального детективного жанру письменникові вдалося провести експеримент із поєднанням різних жанрових категорій – твір містить ознаки містичного, іронічного, філософського та інтелектуального роману, із легким нашаруванням дидактизму. Перспективи дослідження полягають в аналізі наявних інших жанрових модифікацій роману, оцінці його з позиції новаторства у напрямі постмодерних ознак жанрових різновидів: роману-головоломки, роману-колажу та роману-печвоку, роману-грі.

Список літератури:

1. Даниленко В. Ніч із профілем жінки: роман. Київ: ВЦ «Академія», 2020. 224 с.
2. Житомирський феномен: спецвипуск часопису «Світло спілкування». Житомир, 2007. 416 с.
3. Поліщук Я. Київський бестіарій. *ЛітАкцент*: альманах. Київ: Темпора, 2010. Вип. 2 (4). С. 426–433.

Bykova T. V. GENRE FEATURES OF THE NOVEL OF VOLODYMYR DANYLENKO "A NIGHT WITH A WOMAN'S PROFILE": IRONY, MYSTICISM AND INTELLECTUALISM

In the article, the author examines the issue of genre diversity in the prose of the modern Ukrainian writer Volodymyr Danylenko. For the reader and literary experts, the writer's postmodern novels are interesting for their attraction to genre modifications, experimentation, and the desire to combine within the traditional novel genre features of modern elitist and mass writing, which responds to today's urgent requests and stimulates reflection. Novel writing is deeply intellectual, aimed at understanding the existential depths of human existence.

The main task of the literary article is to characterize the genre features of Volodymyr Danylenko's novel "A Night with a Woman's Profile" – intellectualism, irony and signs of the mystical; disclosure of genre innovation and experimentality of the writer's prose. It was determined that the novel "A Night with a Woman's Profile" in the author's interpretation has the features of a mystical, intellectual, philosophical and ironic novel. The mystical categories include: the presence of a secret, the image of a person in a state of affect, intrigue, events taking place at night or in the evening, the sudden appearance of an object of fear, fear as a psychological reaction of the human body to external stimuli, descriptions of a mystical woman who hides her face, etc.

The features of the intellectual and philosophical prose in the work are the simple life problems of the heroes, described in the work against the background of showing the Soviet reality, the philosophical reflections of the main character of the novel on the meaning of being, the place of man in the world. It is in the dedication to the novel that a deep philosophical and intellectual truth is hidden – the game changes each character.

It is noted that irony is a feature of V. Danylenko's individual style. In the novel, it is present on the textual level, showing the characters, on the genre level: traditional genre characteristics are presented with humor. It is concluded that the novel contains signs of an ironic, mystical and intellectual work.

Key words: *genre, postmodernism, Ukrainian postmodern novel, Volodymyr Danylenko, style, irony, intellectualism, mysticism, prose, game.*